

Юрій Карпінський
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТЕКСТІВ СУЧАСНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ РОЗВІДОК

***Summary:** The article deals with general terminology of contemporary sociolinguistics and issues of its formation. We have made an attempt to highlight basic terms of sociolinguistic research by analyzing existing conceptual apparatus and trying to offer a fresh interpretation taking into account the new data received since the latest publications of glossaries, dictionaries and other sociolinguistic research.*

***Key words:** sociolinguistics, code, subcode, code-switching, intralingual multiglossia, language situation, language variation.*

Спроби окреслити основні поняття та терміни соціолінгвістики здійснено у роботах Лабова, Фішмана, Траджила, Белла, Вордо та інш. Незважаючи на численні наукові праці у даній галузі, потреба в об'єднанні фрагментарних соціолінгвістичних досліджень в єдину систему є актуальною. Метою даної статті є аналіз та опис понятійного апарату соціолінгвістичної науки та базових термінологічних одиниць, які використовуються в сучасних соціолінгвістичних дослідженнях. Аналізуючи проблему формування соціолінгвістичної термінології ми бачимо, що результати роботи із її систематизації знайшли своє втілення у "Глосарії соціолінгвістики" Траджила, що був виданий у 2003 році та у "Словнику соціолінгвістичних термінів" Михальченко від 2006 року. У роботі Траджила зібрано 580 термінів, тоді як у словнику Михальченко можна знайти більше 900 термінів та їх варіантів. Крім того варто зазначити, що перші спроби упорядкувати термінологію було зроблено ще у 1993 році із виходом болгарською мовою "Малка енциклопедия на социолингвистита". Видання містило 100 енциклопедичних статей та близько 400 термінів [Помилка! Джерело посилання не знайдено.]. Враховуючи незначну кількість робіт у даному напрямку, а також динамічний суспільний розвиток та відповідні мовні

зміни, вважаємо доцільним проведення подальших розвідок у цій сфері. Нижче буде здійснено спробу виокремити терміни, що позначають основні поняття соціолінгвістики шляхом аналізу існуючої термінології та спроби свіжої інтерпретації із урахуванням нових вхідних даних отриманих із часу публікації останніх соціолінгвістичних глосаріїв та словників.

На нашу думку одним із ключових понять від яких потрібно відштовхуватись під час проведення соціолінгвістичних досліджень є поняття коду та субкоду. На відміну від понять мова, діалект, мовна норма і т.п., запозичений із сфери інформаційних технологій термін код є доволі нейтральним і позначає будь-яку систему, яка може слугувати засобом комунікації між людьми. Ініціюючи комунікативний акт людина обирає конкретну мову, діалект, стиль в залежності від комунікативної ситуації, тобто іншими словами вона обирає певний код. В той час коли дослідники єдині у тому, що люди не можуть бути носіями лише якогось одного коду (за винятком певних патологічних станів) **[Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. REF_Ref469853677 \r \h * MERGEFORMAT Помилка! Джерело посилання не знайдено.]**, то стосовно строгого розмежування термінів код та субкод – думки різняться. Одночасне використання обох термінів вказує нам на ієрархічність відносин між ними, тобто субкодом може називатися набір вужчих за об'ємом комунікативних засобів, що буде складати підсистему певного загального коду. Наприклад, територіальний діалект – це субкод або підсистема єдиного коду, яким є національний мовний стандарт. В свою чергу територіальний діалект можна розглядати як власне код по відношенню до його різновидів, наприклад, досліджуваний Лабовим Нью-Йоркський діалект [3] є субкодом по відношенню до регіонального діалекту американської англійської, який в контексті даної ієрархії буде виступати в якості коду. Таким чином бачимо, що вибір відповідного терміну буде варіюватися та визначатися предметом кожного окремого соціолінгвістичного дослідження.

Вище було зазначено, що відповідно до певної комунікативної ситуації людина здійснює вибір коду або субкоду із власного мовного арсеналу. Залежність від умов спілкування змушує не тільки здійснювати постійний вибір коду, а й постійно перемикає коди. Мова йде не тільки про білінгвальні чи мультілінгвальні середовища у яких спостерігається постійні переходи між різними мовами спілкування, але й про застосування і перемикання між різними формами існування однієї мови. Це може бути насамперед обумовлено ситуативним або запланованим перемиканням коду пов'язаним із зміною соціальної ролі мовця, теми спілкування, складу співрозмовників і т.п. Перемикання коду в результаті зазначених вище змін може відбуватися в межах короткої фрази чи речення або навіть всередині окремої фрази. Змішування кодів іноді розцінюється як недостатній рівень володіння мовою [**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**], хоча у деяких випадках ми більш схильні розглядати вмотивоване перемикання коду, навіть на рівні коротких речень та фраз, як мовну стратегію націлену на підвищення емпізи мовленнєвого акту або на досягнення комунікативного ефекту. В такому світлі можна говорити про внутрішньомовну мультиглосію, як використання різних субкодів одного загального коду, вираженого національною мовою. На відміну від терміну "диглосія" запропонованого Фергюсоном [5, с. 89] на позначення пари споріднених мов при взаємовідношенні "висока мова"- "низька мова" або на позначення пари "літературна норма"- "діалект" — уведення поняття внутрішньомовної мультиглосії видається цілком доречним з огляду на відсутність останнього у існуючих соціолінгвістичних глосаріях та словниках, а також з точки зору збагачення понятійно-термінологічної бази соціолінгвістичної науки.

Значний вплив на вибір коду/субкоду буде чинити поточна мовна ситуація, яка характеризує функціональні відносини між складовими соціально-комунікативної системи на певному етапі її розвитку та функціонування. В мовознавчій літературі терміни "мовна ситуація", "соціолінгвістична ситуація"

та "етнолінгвістична ситуація" використовуються як синоніми, але частотність використання сполучення "мовна ситуація" значно вища [**Помилка! Джерело п осилання не знайдено.**, с. 211], особливо в контексті його застосування щодо великих мовних спільнот – країн, областей, регіонів. В світлі розгляду мовних спільнот не лише на макро-рівні, а й наприклад на рівні малих соціальних груп (сім'я, студентська група і т.д.) доречним є виокремлення терміну "соціолінгвістична ситуація". Адже саме на такому мікро-рівні найяскравіше проявляється соціолінгвістичний характер комунікації людей, котрі об'єднані між собою культурними, економічними, політичними та іншими зв'язками із урахуванням широкого спектру факторів починаючи від соціально-демографічних характеристик до мовного законодавства чи принципів мовної політики.

Закономірний прояв змін, що відбуваються у мові знаходить своє відображення у варіативності мовних одиниць. Результати досліджень мовної варіативності здебільшого тяжіють до висновків, що мають узагальнюючий лінгвістичний характер. Мови варіюються географічно і соціально, а також відповідно до ситуативних контекстів їх використання [6, с. 5]. Існує позиція за якої варіативність розглядається в контексті регіонального та соціального діалектів [5, с. 135]. Мовні варіанти також розподіляють на національні, етнічні, територіальні та соціальні [**Помилка! Джерело посилання не з найдено.**, с. 35]. В рамках проведення соціолінгвістичних досліджень актуальною є спроба окремого виділення соціоваріативності мови та мовлення, яка виникає внаслідок дії різноманітних екстралінгвістичних факторів в результаті чого формуються соціоваріативні елементи. В той час як Мілрой розглядає географічну, ситуативну та соціальну варіативність як окремі групи варіативності мови [4], ми вважаємо що саме соціоваріативність включає в себе стратифікаційну, територіальну та ситуативну складові. Ситуативність знаходить своє відображення у використанні окремих варіативних одиниць, вибір яких обумовлено соціально-комунікативною ситуацією та соціальним

статусом комунікантів, які обирають та вживають мову або мовні одиниці в залежності від офіційності/неофіційності обстановки, ступеню уваги мовця до власного мовлення тощо. Стратифікаційна варіативність пов'язана із соціальною структурою суспільства та проявляється у мовних відмінностях між представниками різних соціальних прошарків та соціальних груп. Урахування територіальної складової підкріплюється численними роботами із мапування соціальних діалектів на територіально-регіональній основі [5, с. 136].

У рамках соціолінгвістичних досліджень широко застосовується термін "мовна спільнота" на позначення стабільної сукупності мовців, згрупованих на підставі єдності одного або декількох соціальних або соціально демографічних ознак (вік, стать, рівень освіти і т. п.) або у випадку коли група людей оцінює себе як таких, що говорять однією і тією ж мовою [**Помилка! Джерело п осилання не знайдено.**, с. 264]. На нашу думку таке тлумачення є доволі дискусійним з огляду на ряд чинників які буде розглянуто нижче. У самому загальному розумінні соціолінгвістика вивчає використання мови всередині або поміж різних груп мовців. Поняття групи мовців вже становить певну складність щодо її визначення. Для проведення соціолінгвістичного дослідження група повинна складатися із щонайменше двох членів, в той час коли верхня її межа ніяк не регламентується. Люди можуть групуватися за однією або декількома ознаками, наприклад культурними, релігійними, політичними, сімейними і т.п. Групи можуть бути тимчасовими або постійними. Можливий темпоральний характер груп вступає у конфлікт із вищеподаною частиною дефініції про "стабільну сукупність мовців", так як цілком природним є те що члени групи можуть як приходити так і залишати групу змінюючи її "якісний" склад. Соціолінгвісти використовують термін "група" у багато різних способів, наприклад у таких фразах як "мала група", "етнічна група", "референтна група" і т.д, що надзвичайно ускладнює виділення якогось спільного ядра, яке б означало щось більше ніж "набір" [5, с. 124]. Тому "група" є доволі відносним поняттям, і поняття "мовної спільноти" має

також бути відносним. У цілому мовець одночасно належатиме до різних мовних спільнот, але в кожному конкретному випадку буде ідентифікуватися тільки з однією з них, в залежності від кожного окремого соціолінгвістичного дослідження, де групи та спільноти окреслюються саме в контексті конкретного дослідження шляхом обрання того чи іншого набору характеристик.

Отже, численні наукові роботи та дослідження у сфері соціолінгвістики не означають автоматичного творення соціолінгвістичної теорії і систематизації її понятійно-термінологічного апарату. Відсутність єдиної теоретичної бази сприяє відсутності єдиного підходу та заважає досягненню взаєморозумінню поміж науковцями. За таких умов цілком перспективним та природним має стати прагнення до систематизації сукупності усіх понять, що використовуються у сучасних соціолінгвістичних дослідженнях, що в свою чергу може спонукати до оновлення існуючих та створення нових соціолінгвістичних глосаріїв та словників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михальченко В.Ю. Словарь социолингвистических терминов / В.Ю. Михальченко (ред.). – М.: Институт языкознания РАН, 2006 – 312 с.
2. Coulmas F. The Handbook of sociolinguistics / F. Coulmas. – Blackwell Publishing, 1998 – 532 p.
3. Labov W. Principles of Linguistic Change. Volume 2: Social Factors / W. Labov. – Blackwell Publishers, 2001 – 592 p.
4. Milroy L. and Gordon M. Sociolinguistics. Method and Interpretation / L. Milroy and M. Gordon. – Blackwell Publishing, 2003 – 261 p.
5. Wardhaugh R. An introduction to sociolinguistics. Fifth edition / R. Wardhaugh. – Blackwell Publishing, 2006 – 418 p.
6. Wolfram W. and Schilling N. American English. Dialects and Variation. Third Edition / W. Wolfram and N. Schilling. – Wiley Blackwell, 2016 – 457 p.